

Evaluation of Moreland's argument from consciousness

Mohammad Mahdipur

One of the most important topics in the philosophy of religion is the proof of the existence of God. On the other hand, the issue of mind and body has always been one of the most challenging topics in the philosophy of mind. The combination of these two areas is an argument that has recently been considered by analytical philosophers. It is well-known, emphasizing the inadequacy of the "argument of consciousness" explanations. This argument is called Unbelievable in relation to the issue of mind and body, seeking to prove the exclusivity of the above explanation in the light. JP Morland is one of the most prominent defenders of this argument.

دانشگاه تهران

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

برهان آگاهی

با تأکید بر دیدگاه مورلند

نگارش:

محمد مهدی پور

استاد راهنما: آقای دکتر عبدالرسول کشفی

استاد مشاور: آقای دکتر محمدرضا بیات

رساله برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فلسفه دین

شهریور ۹۴

به نام خداوند

انجام این رساله بدون زحمات، راهنمایی‌ها و نظرات استادانه جناب آقای دکتر عبدالرسول کشفی و همچنین جناب آقای دکتر محمدرضا بیات امری ناممکن بود. از هر دو استاد بزرگوار کمال تشکر را دارم.

همچنین از جناب آقای دکتر محمود مروارید تشکر می‌کنم که در طول انجام کار، از هر گونه کمک و راهنمایی دریغ نکردند. از سوی دیگر، از جناب آقایان دکتر دیوید چالمرز، دکتر فیلیپ گوف و دکتر الکس بایرن بسیار تشکر می‌کنم که در طی این پژوهش، با راهنمایی‌های سازنده‌شان به انجام آن یاری رساندند.

یکی از مهمترین مباحث فلسفه دین، براهین اثبات وجود خداوند است. از سوی دیگر، مسأله ذهن و بدن همواره یکی از چالش‌برانگیزترین موضوعات فلسفه ذهن بوده است. نتیجه تلفیق دو حوزه یاد شده، برهانی است که اخیراً توسط فیلسوفان تحلیلی مورد توجه قرار گرفته است. این برهان که با نام «برهان آگاهی» شهرت دارد، با تأکید بر نارسایی تبیین‌های غیرخداپاورانه در رابطه با مسأله ذهن و بدن، به دنبال اثبات انحصار تبیین مذکور در پرتو دیدگاه خداپاوری است. جی پی مورلند یکی از سرشناس‌ترین مدافعان این برهان است. وی بر این باور است که دیدگاه‌های غیرخداپاورانه به مسأله ذهن و بدن، نمی‌توانند تبیینی مکفی از همبستگی ضروری حالات ذهنی و مغزی ارائه دهند. از این رو، خداپاوری تنها دیدگاهی است که می‌تواند بواسطه آگاهی نامحدود خداوند و خواست وی، آگاهی محدود انسان و همبستگی قاعده‌مند آن با بدن را تبیین کند. در این نوشتار سعی می‌شود نقاط ضعف و قوت برهان آگاهی مورد بررسی قرار گیرد و در انتها، برهانی بدیل ارائه شود. به این منظور، در ابتدا مروری بر کلیات موضوع مورد پژوهش خواهد شد و پس از آن، تقریری از برهان آگاهی ارائه می‌شود. سپس به منظور اثبات یکی از مقدمات این برهان، دیدگاه‌های مطرح غیرخداپاورانه درباره مسأله ذهن و بدن ارزیابی خواهد شد. در انتها نیز نسخه بدیلی از این برهان صورت‌بندی شده است که در صورت صحت مقدمات، نه تنها مشکلات برهان آگاهی را ندارد، بلکه همچنین نتیجه‌ای جامع‌تر از آن ارائه خواهد داد.

کلمات کلیدی: برهان آگاهی، مسأله ذهن و بدن، همبستگی ضروری حالات ذهنی و مغزی، براهین اثبات وجود خدا، حذف‌گرایی، تقلیل‌گرایی، دوگانه‌انگاری ویژگی‌ها، همه‌روان-انگاری، جی پی مورلند

مقدمه نوشتار	۱
کلیات	۳
فصل اول: تقریر برهان آگاهی	۱۶
(۱-۱) مقدمه فصل اول	۱۷
(۲-۱) اشارتی به نکات مقدماتی	۱۷
(۱-۲-۱) ناسازگاری حالات آگاهانه با هستی‌شناسی طبیعت‌گرایی	۱۷
(۲-۲-۱) سه معیار در پذیرش یک نظریه	۱۹
(۱-۲-۲-۱) مبنایی بودن	۱۹
(۲-۲-۲-۱) عادی بودن	۲۰
(۳-۲-۲-۱) ارزش‌های معرفتی	۲۱
(۳-۲-۱) مسؤولیت استدلال آوری	۲۲
(۳-۱) تقریر برهان آگاهی	۲۳
(۱-۳-۱) صورت برهان آگاهی	۲۳
(۲-۳-۱) بررسی و اثبات مقدمات	۲۶
(۱-۲-۳-۱) بررسی و اثبات مقدمه دوم	۲۶
(۲-۲-۳-۱) بررسی و اثبات مقدمه چهارم	۲۹
(۳-۲-۳-۱) بررسی و اثبات مقدمه پنجم	۳۱
(۴-۲-۳-۱) بررسی و اثبات مقدمه هفتم	۳۱
(۵-۲-۳-۱) بررسی و اثبات مقدمه هشتم	۳۲
(۴-۱) ادله ایجابی در اثبات مقدمه ششم	۳۳
(۱-۴-۱) یکنواختی طبیعت	۳۳
(۲-۴-۱) امکانی بودن همبستگی ذهن و بدن	۳۴
(۳-۴-۱) شبه پدیدارنگاری و اصل بستر علی	۳۵
(۴-۴-۱) نارسایی تبیین‌های تکاملی	۳۶
(۵-۱) نتیجه‌گیری و ملاحظات پایانی فصل اول	۳۸
فصل دوم: ارزیابی رویکردهای حذف‌گرایانه و تقلیل‌گرایانه به مسأله آگاهی	۳۹
(۱-۲) مقدمه فصل دوم	۴۰

- ۴۰..... (۲-۲) ویژگی‌های حالات آگاهانه
- ۴۱..... (۱-۲-۲) خصوصیات کیفی
- ۴۲..... (۲-۲-۲) دسترسی اول شخص
- ۴۳..... (۳-۲-۲) حیثیت التفاتی یا دربارگی
- ۴۴..... (۴-۲-۲) هستی‌شناسی ذهنی
- ۴۶..... (۳-۲) بررسی و نقد دیدگاه حذف‌گرایی
- ۴۶..... (۱-۳-۲) طرح دیدگاه طبیعت‌گرایی حذف‌گرایانه
- ۴۹..... (۱-۱-۳-۲) استدلال اول چرچلند
- ۴۹..... (۱-۱-۳-۲) انتقاد اول
- ۴۹..... (۲-۱-۳-۲) انتقاد دوم
- ۵۰..... (۲-۱-۳-۲) استدلال دوم چرچلند
- ۵۱..... (۱-۲-۳-۲) انتقاد اول
- ۵۱..... (۲-۲-۳-۲) انتقاد دوم
- ۵۲..... (۳-۲-۳-۲) انتقاد سوم
- ۵۲..... (۳-۱-۳-۲) استدلال سوم چرچلند
- ۵۲..... (۱-۳-۳-۲) نقد
- ۵۳..... (۵-۳-۲) ادله‌ای علیه فیزیکیالیسم حذف‌گرا
- ۵۳..... (۱-۵-۳-۲) خطاناپذیری حالات آگاهانه
- ۵۶..... (۲-۵-۳-۲) حالات آگاهانه به عنوان اموری موجود
- ۵۷..... (۳-۵-۳-۲) حالات آگاهانه به عنوان یقینی‌ترین موجودات جهان
- ۵۸..... (۴-۲) بررسی و نقد طبیعت‌گرایی تقلیل‌گرا
- ۶۰..... (۱-۴-۲) بررسی و نقد دیدگاه این‌همانی ذهن و مغز
- ۶۱..... (۱-۱-۴-۲) طرح دیدگاه این‌همانی نوعی
- ۶۳..... (۲-۱-۴-۲) طرح دیدگاه این‌همانی مصداقی
- ۶۴..... (۳-۱-۴-۲) نقد دیدگاه این‌همانی ذهن و مغز
- ۶۴..... (۱-۳-۱-۴-۲) استدلال کریپکی علیه دیدگاه این‌همانی ذهن و مغز
- ۷۰..... (۲-۳-۱-۴-۲) انتقاد استیون سون به نظریه این‌همانی
- ۷۲..... (۳-۳-۱-۴-۲) هستی‌شناسی اول شخص و تقلیل‌ناپذیری حالات ذهنی
- ۷۴..... (۲-۴-۲) ارزیابی دیدگاه کارکردگرایی
- ۷۵..... (۱-۲-۴-۲) کارکرد و تحلیل کارکردی
- ۷۷..... (۲-۲-۴-۲) کارکردگرایی متافیزیکی و روان-کارکردگرایی

- ۷۸..... کارکردگرایی رایانه‌ای یا هوش مصنوعی قوی (۳-۲-۴-۲)
- ۸۰..... نقد دیدگاه کارکردگرایی (۴-۲-۴-۲)
- ۸۰..... استدلال جکسون و نیگل (۱-۴-۲-۴-۲)
- ۸۱..... استدلال «اتاق چینی» جان سرل (۲-۴-۲-۴-۲)
- ۸۳..... استدلال زامبی (۳-۴-۲-۴-۲)
- ۸۴..... نتیجه‌گیری و ملاحظات پایانی فصل دوم (۵-۲)

فصل سوم: ارزیابی دیدگاه دوگانه‌انگاری ویژگی‌ها با تأکید بر نظریات جان سرل ۸۵.....

- ۸۶..... مقدمه فصل سوم (۱-۳)

۲-۳) ارزیابی دیدگاه دوگانه‌انگاری ویژگی‌ها ۸۶.....

- ۸۶..... طرح دیدگاه دوگانه‌انگاری ویژگی‌ها (۱-۲-۳)

- ۸۷..... ایده اصلی دیدگاه دوگانه‌انگاری ویژگی‌ها (۱-۱-۲-۳)

- ۸۸..... آموزه وقوع تبعی (۲-۱-۲-۳)

- ۹۱..... انواع ارتباط وقوع تبعی (۱-۲-۱-۲-۳)

- ۹۵..... دوگانه‌انگاری ویژگی‌ها و آموزه وقوع تبعی (۲-۲-۱-۲-۳)

- ۱۰۰..... علیت ذهنی-بدنی (۳-۱-۲-۳)

- ۱۰۰..... عوامل دخیل در روابط علی (۱-۳-۱-۲-۳)

- ۱۰۲..... ویژگی‌های موثر در روابط علی ذهنی-بدنی (۲-۳-۱-۲-۳)

- ۱۰۶..... تصورپذیری و امکان منطقی زامبی (۱-۱-۲-۲-۳)

- ۱۲۱..... امکان منطقی طیف معکوس یا کوالیای معکوس (۲-۱-۲-۲-۳)

- ۱۲۲..... شبه‌پدیدار نبودن حالات ذهنی (۲-۲-۲-۳)

- ۱۲۲..... تفاوت جهان زامبی با جهان بالفعل (۱-۲-۲-۲-۳)

- ۱۲۳..... وجود داشتن به مثابه ارتباط علی (۲-۲-۲-۲-۳)

۳-۳) بررسی دیدگاه جان سرل ۱۲۳.....

- ۱۲۴..... طرح دیدگاه جان سرل (۱-۳-۳)

- ۱۲۴..... عدم تقلیل‌گرایی و آموزه وقوع تبعی طبیعی (۱-۱-۳-۳)

- ۱۲۷..... طبیعت‌گرایی زیست‌شناختی (۲-۱-۳-۳)

- ۱۳۰..... نقد دیدگاه جان سرل (۲-۳-۳)

- ۱۳۱..... وقوع تبعی و همبستگی امکانی (۱-۲-۳-۳)

- ۱۳۳..... شبه‌پدیدار بودن رویدادهای ذهنی (۲-۲-۳-۳)

۱۳۵..... «مایع بودن» و ارتباط آن با رفتار عناصر خرد ۳-۲-۳

۱۳۶..... نتیجه‌گیری و ملاحظات پایانی فصل سوم ۴-۳

فصل چهارم: ارزیابی دیدگاه طبیعت‌گرایی رازآمیز کالین مک‌گین ۱۳۷

۱-۴) مقدمه فصل چهارم ۱۳۸

۲-۴) طرح دیدگاه «طبیعت‌گرایی رازآمیز» کالین مک‌گین ۱۳۸

۱-۲-۴) کالین مک‌گین به عنوان دوگانه‌انگار نوع F ۱۳۹

۲-۲-۴) بستار معرفتی ۱۴۳

۳-۲-۴) نظریه انفجار بزرگ و فهم ما از مکان ۱۴۹

۱-۳-۲-۴) نظریه انفجار بزرگ و ارتباط آن با مسأله آگاهی ۱۴۹

۲-۳-۲-۴) ویژگی «مکان‌مندی» و بستار معرفتی انسان نسبت به آن ۱۵۰

۳-۴) نقد دیدگاه کالین مک‌گین ۱۵۲

۱-۳-۴) مک‌گین و دیدگاه دوگانه‌انگاری خداپاورانه ۱۵۲

۱-۱-۳-۴) ممتنع بودن تسلسل آگاهی محدود ۱۵۲

۲-۱-۳-۴) «روح» و ارتباط آن با دیدگاه دوگانه‌انگاری خداپاورانه ۱۵۴

۳-۱-۳-۴) عدم تقابل وابستگی ذهن به خداوند و وابستگی آن به مغز ۱۵۵

۴-۱-۳-۴) تبیین شخصی به عنوان تبیینی کامل ۱۵۶

۲-۳-۴) امکان معرفت به ارتباط ضروری ذهن و بدن ۱۵۹

۳-۳-۴) تعیین مرز شناخت به مثابه گذر از آن ۱۶۰

۴-۳-۴) دیدگاه مک‌گین به عنوان رقیبی برای طبیعت‌گرایی ۱۶۱

۵-۳-۴) استدلال سنگ علیه دیدگاه یگانه‌انگاری راسلی (یا به طور کلی مادی‌گرایی) ۱۶۲

۱-۵-۳-۴) نکات مقدماتی ۱۶۲

۲-۵-۳-۴) استدلال سنگ ۱۶۴

۱-۲-۵-۳-۴) نسخه اول استدلال سنگ ۱۶۴

۱-۲-۵-۳-۴) نسخه دوم استدلال سنگ ۱۶۸

۴-۴) نتیجه‌گیری و ملاحظات پایانی فصل ۱۶۹

فصل پنجم: ارزیابی دیدگاه همه‌روان‌انگاری با تأکید بر نظریات دیوید اسکرینا ۱۷۱

۱-۵) مقدمه فصل پنجم ۱۷۲

۲-۵) طرح دیدگاه همه‌روان‌انگاری ۱۷۲

۱-۲-۵) تاریخچه دیدگاه «همه‌روان‌انگاری» ۱۷۲

۲-۲-۵) همه‌روان‌انگاری دیوید اسکرینا ۱۷۴

- ۱۷۸..... (۳-۲-۵) استدلال‌های مثبت همه‌روان‌انگاری
- ۱۷۸..... (۱-۳-۲-۵) استدلال از طریق قیاس
- ۱۷۸..... (۲-۳-۲-۵) استدلال از طریق عدم امکان تعیین مرز بین موجودات آگاه و ناآگاه
- ۱۷۹..... (۳-۳-۲-۵) استدلال هگلی
- ۱۸۰..... (۱-۳-۳-۲-۵) استدلال تصویرپذیری علیه ماتریالیسم
- ۱۸۱..... (۲-۳-۳-۲-۵) استدلال علی علیه دوگانه‌انگاری
- ۱۸۲..... (۳-۳-۳-۲-۵) همه‌روان‌انگاری به عنوان سنتز
- ۱۸۲..... (۳-۵) نقد دیدگاه همه‌روان‌انگاری
- ۱۸۲..... (۱-۳-۵) نقد استدلال‌های مثبت همه‌روان‌انگاری
- ۱۸۳..... (۱-۱-۳-۵) قیاس مع‌الفارق بین انسان و دیگر موجودات غیر آگاه
- ۱۸۳..... (۲-۱-۳-۵) ابهام متافیزیکی یا ضعف معرفت‌شناختی انسان
- ۱۸۴..... (۳-۱-۳-۵) نقد استدلال هگلی چالمرز
- ۱۸۶..... (۲-۳-۵) انتقادات وارد شده بر دیدگاه همه‌روان‌انگاری
- ۱۸۶..... (۱-۲-۳-۵) غیرقابل آزمایش بودن
- ۱۸۷..... (۲-۲-۳-۵) خلاف شهود بودن
- ۱۸۷..... (۳-۲-۳-۵) ارتباط وثیق ذهن‌مندی با پیچیدگی‌های بافت‌های مغزی
- ۱۸۸..... (۴-۲-۳-۵) همه‌پیشاروان‌انگاری به مثابه دیدگاهی رازآمیز
- ۱۸۹..... (۵-۲-۳-۵) مسأله ترکیب
- ۱۸۹..... (۱-۵-۲-۳-۵) تاریخچه و واژه‌شناسی بحث
- ۱۹۱..... (۲-۵-۲-۳-۵) تعریف مسأله ترکیب
- ۱۹۳..... (۳-۵-۲-۳-۵) مسأله ترکیب به مثابه استدلالی علیه همه‌روان‌انگاری
- ۱۹۳..... (۱-۳-۵-۲-۳-۵) انواع مسأله ترکیب
- ۱۹۴..... (۲-۳-۵-۲-۳-۵) استدلال‌هایی علیه همه‌روان‌انگاری با تأکید بر مسأله ترکیب
- ۱۹۸..... (۴-۵-۲-۳-۵) ارزیابی پاسخ‌های داده شده به مسأله ترکیب
- ۱۹۸..... (۱-۴-۵-۲-۳-۵) رویکرد غیربرسازنده و برخی مشکلات آن
- ۱۹۹..... (۲-۴-۵-۲-۳-۵) رویکرد برسازنده و پیامدهای آن
- ۲۰۳..... (۶-۲-۳-۵) استدلال سنگ علیه دیدگاه همه‌روان‌انگاری برسازنده راسلی پیوندی
- ۲۰۴..... (۱-۶-۲-۳-۵) نسخه اول استدلال سنگ علیه «دیدگاه همه‌روان‌انگاری برسازنده راسلی پیوندی»
- ۲۰۶..... (۲-۶-۲-۳-۵) نسخه دوم «استدلال سنگ» علیه دیدگاه «همه‌روان‌انگاری برسازنده راسلی پیوندی»
- ۲۰۷..... (۳-۶-۲-۳-۵) استدلال سنگ به مثابه استدلالی برای دیدگاه دوگانه‌انگاری جوهری
- ۲۰۹..... (۴-۶-۲-۳-۵) استدلال سنگ به مثابه استدلالی برای وجود خداوند
- ۲۱۱..... (۴-۵) نتیجه‌گیری و ملاحظات پایانی فصل
- ۲۱۲..... نتیجه‌گیری و ملاحظات پایانی نوشتار
- ۲۱۷..... فهرست منابع و مآخذ

بررسی وجود خداوند را می‌توان مهم‌ترین موضوع فلسفه دین قلمداد کرد. براهین اثبات وجود خدا، همواره در تاریخ فلسفه مورد توجه فیلسوفان بوده است و ایشان سعی داشته‌اند که نسبت خود را با این براهین و در پس آن، وجود خداوند روشن سازند. از سوی دیگر، در ادبیات فلسفه ذهن، مهم‌ترین مسأله، تبیین وجود آگاهی و ارتباط قاعده‌مند آن با مغز است. در تاریخ فلسفه، چیستی ذهن و آگاهی انسان و یا موجودات آگاه دیگر، یکی از موضوعات مهم و چالش‌برانگیز است. برهان آگاهی را می‌توان یکی از نتایج تلفیق دو مسأله یاد شده، یعنی وجود خداوند و مسأله آگاهی دانست. این استدلال با توسل به ویژگی‌های آگاهی محدود، در پی فراهم آوردن شواهدی برای وجود خداوند است. مدعای اصلی این برهان را می‌توان به این صورت دانست که آگاهی محدود انسان و برخی موجودات، نمی‌تواند توسط قوانین طبیعی و فیزیکی تبیین شوند و از این رو، بهترین تبیین برای وجود آگاهی و ارتباط قاعده‌مند آن با فیزیک، تبیین خداپاورانه است. از این رو، بواسطه آگاهی، می‌توان صحت دیدگاه خداپاوری و در پی آن، وجود خداوند را اثبات کرد.

پیشینه تاریخی این موضوع را نمی‌توان بیش از سه دهه دانست. وجود خداوند و چیستی آگاهی همواره برای فیلسوفان مسأله‌ساز بوده است، اما بررسی ارتباط این دو حوزه، امری بدیع و متأخر است. در این نوشتار سعی می‌شود نوع خاصی از برهان آگاهی ارزیابی شود و نقاط ضعف و قوت آن نشان داده شوند. در انتها نیز نسخه بدیلی از این برهان ارائه داده می‌شود که اگر چه مقدمات آن از اساس با برهان آگاهی مورد نظر متفاوت است، اما در صورت صحت مقدمات، نتیجه جامع‌تر و یقینی‌تری را ارائه می‌دهد.

به منظور رسیدن به اهداف پیش‌گفته، ابتدا در فصل اول مروری بر کلیات موضوع مورد پژوهش خواهد شد و برخی اصطلاحات مقدماتی مرتبط با آن، از نظر خواهد گذشت. سپس در فصل دوم، صورت برهان آگاهی ارائه می‌شود و به صورت جدا، هر یک از مقدمات آن شرح داده خواهند شد. همان‌طور که در ادامه نشان داده می‌شود، اثبات مقدمات سوم و ششم برهان آگاهی، منوط به بررسی و نقد دیدگاه‌های طبیعت‌گرایانه در این حوزه است. از این رو، فصول سوم، چهارم، پنجم و ششم این نوشتار، به ارزیابی رویکردها و دیدگاه‌های مطرح مرتبط با موضوع بحث، اختصاص داده شده است. در بین این فصول، فصل سوم به رویکردهای حذف‌گرایانه و تقلیل‌گرایانه به مسأله آگاهی می‌پردازد. در این فصل استدلال خواهد شد که هیچ یک از این دو رویکرد، نمی‌توانند تبیین معقول و مکفی را از مسأله ذهن و بدن ارائه دهند. پس از آن، در فصول آتی، یعنی فصل چهارم، پنجم و ششم، رویکردهای غیرتقلیل‌گرایانه مورد ارزیابی

قرار خواهند گرفت. فصل چهارم به دیدگاه دوگانه‌انگاری ویژگی‌ها با تأکید بر نظریات جان سرل اختصاص داده شده است. در این فصل استدلال می‌شود که این دیدگاه نمی‌تواند تبیین مناسب و معقولی برای مسأله ذهن و بدن به شمار آید. پس از آن، در فصل چهارم، طبیعت‌گرایی رازآمیز با تأکید بر دیدگاه کالین مک‌گین بررسی می‌شود و نشان داده خواهد شد که این دیدگاه نیز بواسطه انتقاداتی مشخص و همچنین استدلالی که توسط راقم این سطور طراحی شده است، نمی‌تواند تبیینی برای مسأله آگاهی قلمداد شود. در فصل آخر نیز، دیدگاه همه‌روان‌انگاری با تأکید بر نظریات دیوید اسکرینا بررسی می‌شود و استدلال می‌شود که این دیدگاه نیز با توجه به انتقادات پیش‌روی و همچنین استدلال پیش‌گفته، نمی‌تواند تبیینی برای مسأله ذهن و بدن باشد. در انتها نیز نسخه بدیلی از برهان آگاهی از نظر خواهد گذشت و بر اساس آن، استدلال می‌شود که هر دیدگاهی که بخواهد تبیینی برای مسأله ذهن و بدن فراهم کند، لاجرم باید دیدگاهی خداپاورانه باشد.

کلیات

به نظر می‌رسد مهم‌ترین پرسش فلسفی را می‌توان پرسش از وجود خداوند دانست. هر متفکری در تبیین جهان باید ربط و نسبت دیدگاه خود را با وجود خداوند بیان کند. از سوی دیگر، انسان به عنوان موجودی آگاه و البته متفکر، همواره به دنبال کشف حقایق مربوط به چیستی خود بوده است. نسبت حیات ذهنی انسان با بدن فیزیکی‌اش در طول تاریخ، یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های فیلسوفان بوده است. آگاهی را شاید بتوان رازآمیزترین واقعیت این جهان دانست. برخی از فیلسوفان در وجود جهان خارج تشکیک کرده‌اند، اما کمتر فیلسوفی است که در وجود حیات ذهنی خود شک کند. از این رو، یکی از بنیادی‌ترین و همچنین مبنایی‌ترین مسائل هستی، چیستی آگاهی و چیستی ارتباط منظم آن با بدن است. مسأله مذکور در فضای حاضر، در ذیل فلسفه ذهن بررسی می‌شود.

حال اگر ربط و نسبتی میان دو موضوع یاد شده، یعنی وجود خداوند و مسأله ذهن و بدن وجود داشته باشد، پژوهش در این حوزه می‌تواند به یکی از مهم‌ترین مسائل فلسفی بدل شود. در تاریخ کلاسیک فلسفه بررسی این موضوع به چشم نمی‌خورد اما در فضای معاصر، برخی فیلسوفان برآنند که وجود چنین ارتباطی را میان وجود خداوند و آگاهی نشان دهند. ایشان مدعی هستند که تبیین آگاهی را نمی‌توان بواسطه علت و معلول فیزیکی تبیین کرد و از این رو، بهترین تبیین برای وجود آگاهی و ارتباط آن با ماده، خداوند است.

(۲) اهمیت موضوع

در ادبیات فلسفه دین، مسأله شر به عنوان پناهگاه الحاد شناخته می‌شود. به درست یا غلط، این موضوع به عنوان یکی از شواهدی تلقی می‌شود که احتمال وجود خداوند را از نظر مدافعان آن پایین می‌آورد.

از سوی دیگر، چیستی ماهیت ذهن و ارتباط قاعده‌مند آن با مغز، پرسشی است که در تاریخ فلسفه، ذهن متفکران را به خود مشغول کرده است. برای رویکردهای مادی‌گرایانه، مسأله آگاهی به مثابه چالشی عظیم در برابر هستی‌شناسی آن‌ها می‌باشد. با وجود این، رویکرد اغلب فیلسوفان ذهن در جهان معاصر، مادی‌گرایانه است. بسیاری از برجسته‌ترین فیلسوفان ذهن، ماهیت انسان را منحصر در جهان فیزیکی می‌دانند و هیچ جنبه ماورایی را برای وی قائل نیستند. اما در دو دهه اخیر، بواسطه استدلال‌های معینی، رویکرد مادی‌گرایانه به ذهن با

چالش‌های جدی‌ای روبه‌رو شده است. از این رو، در فضای حاضر و بر خلاف جو غالب، این بستر وجود دارد که بتوان در پیچه‌هایی را برای تبیین‌های خداپورانه در تبیین آگاهی گشود. این مهم توسط «برهان آگاهی» ممکن است. از این رو، اگر بتوان استدلال کرد که تنها تبیین معقول برای مسأله ذهن و بدن، رویکرد خداپورانه به آن است، می‌توان مسأله آگاهی را به مثابه شاهدهی برای وجود خداوند دانست و از این رو، بر خلاف رویکرد رایج، مسأله ذهن و بدن را به عنوان پناهگاه خداپوری معرفی کرد.

۳) اهداف پژوهش

در این نوشتار رویکردهای مطرح طبیعت‌گرایانه به مسأله آگاهی مورد ارزیابی قرار خواهند گرفت و استدلال خواهد شد که چنین رویکردهایی نمی‌توانند مسأله آگاهی را تبیین کنند. از این رو، می‌توان آگاهی را شاهدهی برای وجود خداوند دانست. همچنین استدلالی صورت‌بندی خواهد شد که علاوه بر آنچه گفته شد، نشان می‌دهد که تنها راه معقول برای تبیین آگاهی، تبیین خداپورانه است.

۴) پیشینه تحقیق

در میان فیلسوفان کلاسیک، جان لاک^۱ تنها فیلسوفی است که می‌توان جمله از وی را به عنوان نطفه‌ای برای ظهور برهان آگاهی به شمار آورد. وی بر این باور بود که ماده نمی‌تواند «فکر» را تولید کند. در فلسفه معاصر نیز نمی‌توان صبغه بحث حاضر را بیش از سه یا چهار دهه دانست. رابرت آدامز^۲ و ریچارد سوئین‌برن را می‌توان مدافع برهان آگاهی دانست. اما جی پی مورلند تنها فیلسوفی است که کتابی مجزا را به بررسی این برهان اختصاص داده است. در ایران نیز تنها می‌توان به دو نوشتار ارجاع داد.^۳

۱- John Locke (۱۶۳۲-۱۷۰۴) فیلسوف مشهور انگلیسی و یکی از اولین فیلسوفان تجربه‌گرا.
۲- Robert Adams (۱۹۳۷-) فیلسوف آمریکایی معاصر که در حوزه متافیزیک، فلسفه دین و فلسفه اخلاق صاحب‌نظر است.

۳- نک:

مورلند، جی. پی، «برهان آگاهی»، ترجمه: افروغ، صالح، مجله هفت آسمان، شماره ۵۳، بهار ۱۳۹۱، صص ۱۶۲-۱۳۷.

۵) مسأله پژوهش

۵-۱) مسأله اصلی

آیا آگاهی محدود می‌تواند شاهدهی برای وجود خداوند باشد؟

۵-۲) مسأله‌های فرعی

۱- برهان آگاهی چیست؟

۲- آیا رویکردهای طبیعت‌گرایانه، می‌توانند تبیین مکفی از مسأله آگاهی ارائه دهند؟

۳- چه تبیینی برای همبستگی قانون‌مند حالات ذهنی و حالات مغزی وجود دارد؟

۶) فرضیه پژوهش

۶-۱) فرضیه اصلی

وجود آگاهی محدود را می‌توان به مثابه شاهدهی برای وجود خداوند به شمار آورد.

۶-۲) فرضیه‌های فرعی

۱- آگاهی محدود موجودات بواسطه عدم توانایی دیدگاه طبیعت‌گرایی در تبیین آن، می‌تواند شاهدهی برای وجود خداوند باشد.

۲- رویکردهای طبیعت‌گرایانه به مسأله ذهن و بدن بواسطه استدلال‌هایی معین، نمی‌توانند تبیین مکفی‌ای را برای وجود آگاهی و ارتباط قانون‌مند آن با مغز ارائه دهند.

References

- Afroogh, Saleh. "Argument from Consciousness." *Seven Heavens* 53.14 (2012).
- Kim, J. (2001) Lonely souls: causality and substance dualism. In K. Corcoran (ed.), *Soul, Body and Survival*, 30–43. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Mackie, J. L. (1982) *The Miracle of Theism*. Oxford: Clarendon Press.
- Madell, G. (1988) *Mind and Materialism*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Martin, M. (1990) *Atheism: A Philosophical Justification*. Philadelphia: Temple University Press.
- Moreland, J. P. (1997) Naturalism and libertarian agency. *Philosophy and Theology* 10, 351–81.
- Moreland, J. P. (1998a) Locke's parity thesis about thinking matter: a response to Williams. *Religious Studies* 34, 253–9.
- Moreland, J. P. (1998b) Should a naturalist be a supervenient physicalist? *Metaphilosophy* 29, 35–57.
- Swinburne, R., 2004, *The Existence of God*, 2nd edition, Oxford: Oxford University Press.